

۱۹۳۵ آغستوسى

بىرىنچى مەبلە

تۈركىيات مجموعىسى

استانبول دارالفنونى تۈركىيات استىقبوسى طرفىدىن نەشر ايدىلىمى

مدير:

كۈمبىلى زاده محمد فؤاد

استانبول دارالفنونىدا « تۈرك ادبىياتى تارىخى » مدرسى

استانبول — مطبعه خاسه

۱۹۳۵

«کتاب دده قورقود» حقه

بافتار دستانی عبدالقادر [ف . سلیمان] .

«کتاب دده قورقود علی لسان طائفه اوغوزان» کتابنک یکانه نسخه سی، آلمانیده «دره سد» کتبخانه قراایسند بولونمقدردر. بو اثر دن ایلاک دفعه استفاده ایتمش اولان ذات، آلمان عالمی «دیپس Diez» در . «دیپس» بو اثر دن «دیه کوز» حکایه سنک متننی آلمانجه ترجمه سیله برابر (Denkwürdigkeit von Asien) نام اثرنده [۳ نجی جلد ، ص ۳۹۹] نشر ایتمشدر. «دیپس» دن صو کرا سکسان سنه بو کتاب حقه ده هیچ تتبعاتده بولونولمادی. ۱۸۹۴ ده روس عالمی بارتولد «اوغوزنامه» ده کی «دوخه قوجه اوغلی دلی دومرول» حکایه سنی نشر ایتدی. صو کرا، «درسه خان اوغلی بقاج»، «سالور قزانک او ییغماندغی»، «قام بوره بک اوغلی بامسی بیرهک» حکایه لرینی روسجه ترجمه لر یله برابر نشر ایتدی [روس آرکه اولوژی جمعیتی شرق شعبه سنک مجموعه (zapsiski) لری. ۸ نجی جلد، ص ۳۰۳ ؛ ۱۱ نجی جلد ، ۱۷۵ ص ؛ ۱۲ نجی جلد ، ۳۷ ص ؛ ۱۵ نجی جلد ، ۱ ص] . نهایت بوقیمتدار اثرک تمامی، کلیسلی معلم رفعت بک طرفندن ۱۳۳۲ ده طبع ایتدیریلدی . شوراسی شایان تأسفسدرکه، «دده قورقود» ک نشرندن اون سنه کچدیکی حالده بوکونه قدر بو اثر حقه ده جدی برتتبع میدانه چیقما دی . هالبوکه، پروفسور «بارتولد» طرفندن نشر اولونان اوچ دورت حکایه بیله ، روس مستشرقلری آراسینده بویوک برتأثیر اجرا ایتمش، اساسلی واساسسز برطاقم شیلر یازیله سینه سبب اولمشدر. بن، بو اثر حقه ده تتبعات و تدقیقات یاپه جق متخصصلره مفید اولق امید یله، «دده قورقود : قورقوت آتا» حقه ده تورکستانده، «قیرغیز-قازاق» و باشقیرد تورک لری ایچنده نه کی افسانه وی خاطر دله اولدیغنی، بعض اسکی اثرلرده ششبه سز بزم «قورقود» مزه عائد اولان خبرلری، ویوقاریده مذکور اوچ عالمک - «دیپس، بارتولد ، معلم رفعت بک» - قرائت و ترجمه لر ی حقه ده کی بعض ملاحظه لریمی بیان ایتمک ایسته رم .

دده قورقود (قورقوت آتا) حقه ده سیردریا حوضه لرنده، تورکستان و قازاق - قیرغیز

صحرالرنده، تیانشان واورال تورکلرنده اولان افسانهوی روایتلر بقیه سنه نظراً، اویالکنز اوغوز تورکلرینک [دار معناسیله] قهرمانی دکل، بلکه، بوتون تورک قوملرینک پکاسکی زمانلره، افسانهوی دورلره عائد عمومی بر قهرمانلری (داهادوغروسی پیغمبر - باقسیلری) در. روس مستشرقی « ایناسترانسف » کبی [روس آرکه اولوژی جمعیتی شرق شعبه سی مجموعه لری، ۲۰ نجی جلد، ۴۴ ص] « دده قورقود » ده « سلطان سنجر » معاصری اولان « بوزاق » عشیرتی امیری « قرغوت بن عبدالحمید » کبی بر تاریخی شخصی کورمه کچالیشمق، عبندر. قورقود (قورقوت) تورکلر آراسنده منقبهوی و محترم رسیا اولدوغندن دولای، تورکلر ایچنده قورقود (قرغوت، قورقوت) نامنی طاشیان تاریخی شخصلره اولابیور: اون آلتنجی عصرده کی شاهزاده قورقود بن سلطان بایزید ثانی کبی .

شبهه سز بزم قورقود مزه عائد اولان مهم خبرلردن بری « رشیدالدین الطیب » ک « تاریخ اوغوز و ترکان و حکایات جهانگیر او » عنوانی اثرنده در [پاریس ملی کتبخانه سنده، فارسی یازمه لر قسمی، ۱۳۶۴ نومرولی کتاب]. بو اثرده اولان « قورقوت » ک ملت و مملکت ایچنده کی وظیفه سی، عین « کتاب دده قورقود » ده اولان قورقود ک وظیفه سیدر ؛ چوجقلره آد قویار ؛ خاقانلره مصلحت ویرر ؛ خاقان وایل برشی ءدن عاجز اولورسه قورقوته آدام کونده ریرلر ؛ خاقان انتخاب اولونورکن مطلقاً او یرده قورقوت اولور ؛ جمعیتلره بلند آواز ایله سویله مک اوکا عائددر: [درمیان آن جمعیت باواز بلند تقریر کردکه (ورق ۱۶۵)] و این قورقوت اذ نسل ماباست [بایاتست] پسر قراخواجه و اوعظیم عاقل و دانا و صاحب کرامات بوده است و در عهد او اینال خان میر یاوقوی بیرون آمده و صاحب این روایت تقریر می کند که عمر او دویست و نود و پنج سال بوده است و سخن نیکو و کرامات گفته و حکایات او بسیار است (۱۶۴ ورق) .

بوندن آ کلاشیلوور که بزم « قورقود » مزایله « رشیدالدین الطیب » ک بحث ایتدیکی « قورقوت »، شبهه سز، عین منقبهوی شخصدر ؛ و بو اثرک « اوغوز نامه » داستانک بر قسمندن عیناً ترجمه ایدلایکندده هیچ شبهه یوقدر . اکثر جمله و تعبیرلر « کتاب دده قورقود » ده اولان جمله و تعبیرلردر : [چنانکه دو ناوور ساخته بود و یکی را پرماس و یکی را پر قیز کرده و چندان گوشت اسب و کاکو و کوسفند جمع کرده که چند کوهی بر آمده (۱۶۴ ورق)] « کول کبی قیز صاغدردی . تپه کبی ات پایغدی ردی »، « آتدن آیفردن دوه دن بوغره قیوندن

قوج قردردی » [دده قورقود، ص ۹] جمله لرینک ترجمه سیدر . قهرمانلره عنوان ولقب اولار ق قولانیلان تورکی سوزلر [آلا آتلی آس دونلی ... ومعنی این آنست که اسب آله نشسته باشد و جامه سمور پوشیده (۱۶۴ ورق)] استعمالی، و بو صورتده بوکون بیله « مینوسین » تورکارینک قهرمان داستانلرنده « قان قلیجلیق ، بوز آتلیغ » ، « آلا آتلیغ آلا قارجینغالیغ بهادر » [روس جغرافیا جمعیتی نک اتنوگرافیا مجموعه سی ، ۱۸۵۸ ، پترسبورغ] صورتنده کی جمله لک استعمالی، « رشیدالدین الطیب » ده کی بو پارچه لک « اوغوز نامه » داستانندن ترجمه ایدیلدیکنده شبهه یه محل بر اقیور .

« قورقوت آتا » حقنده « امیر علیشیر نوائی » ، « نسائم المحبة من شایم الفتوة » ده دیور که : « قورقوت آتا علیه الرحمه ترک اولوسی اراسیدا شهرتی اندین ارتوغراق دورکه شهرت غه احتیاجی بولغای . مشهور مونداغ دورکه نیچه بیل اوزیدین بورتقی نی نیچه بیل اوزیدین سونکتنی کلورنی دیب دورکه کوپ موعظه آمیز مغزلیق سوزلر ارادا بار . [آسیا موزه خانه کتبخانه سی نسخه سندن نقلاً « بارتولد » لک مقاله سنده ، آرکه اولوژی جمعیتی شرق شعبه سی مجموعه لری ، ۲۰ نجی جلد ، ص ۴۸] .

« امیر علیشیر نوائی » ، قورقوت آتانی بر « ولی » دیه کوسته ریرکن ، دیگر بر تورک مؤرخ ده « قورقوت آتا » یی مجوسیلر حکیمی و راهبری اولان باقشیلرک پیغمبری کی کوستریور : « تاریخ دوست سلطان » ده [احمد ذکی ولیدی بک آئنده اولان یکانه اسکی نسخه ده] اوز بک خانک اسلامیتی قبولنه هاند بر افسانه ذکر ایدیلیور : اسلام علماسیله مجوسی کاهنلری مناظره ایتیشلر . کاهنلرک سحری باطل اولدقده [خان حکم قیلدی کم قورقوددین یوروب استانکز لر ... ملازم چیقوب قورقوددین باقی ایرسه کوردیلر قورقودنک باشنده اوزکا صورتلیق کشیلر باشینی قوینغا سالیب اولتورور ایردیلر (ورق ۳۱ - ۳۲)] . افسانه دن او بیله آ کلاشیلورکه ، اسلاملر عاجز قالدقلری زمان محمد پیغمبره ، باقسیلرایسه « قورقود » ه مراجعت ایدهرک استمداد ایدیورلردی . ابوالغازی خانک « شجرة تراکه » ده « قورقود » یی تورکنلرک جداغلاسی دیه ذکر ایتدیکنی ، « اولیا چلبی » و « اولیایریوس » کی سیاحلرک افاده سنه کوره ماوراء قافقاس تورکلرنده ۱۷ نجی عصرده « قورقود باقتی » حقنده روایتلر اولدیغنی « ایناسترانسهف » مقاله سنده بیان ایدیور . [۱]

..

[۱] سلطان مراد ثانی زمانده یازمش « تاریخ آل سلجوق » نام اثرده [پترسبورغ آسیا موزه خانه سی

خلق اذیاته کلهجه، تور کمنلر ایچنده «قورقود آتا» نك قبر ازله دیگی حقنده بر روایت وارد. تور کمنلر، تقدیر و قسمت حقنده سوز اولدقده: «قورقودك قبرینی قازیما!» ديه ضرب مثل سویله رلر؛ عین روایت «قیرغیز-قازاقلرده» ده وارد. اصل مسقط رأسی شمالی قازاقستان (دشت قیچاق) اولان قازاق - قیرغیز شاعری «مانجان جومابای اوغلی» طرفندن نشر اولونمش بر افسانه یه نظراً، «قورقوت آتا» مثلنر خلق شاعری، قویز وطنبوره (قازاقلرده مستعمل موسیقی آلترلی) موجودی اولمشدی. «قورقوت آتا» قازاق - قیرغیزلر اعتقادینجه اك بویوك و لیلردن معدود ایمش؛ بناءً علیه قازاق - قیرغیز باقشیلرینك پیری، شیخی عد اولونور. قویزلی باتسیلر «ارواحلری» نی چاغیرلرکن مطلقاً قورقوت آتادن استمداد ایدیه رلر:

صوباسندا سلیمان
صو آياغي اير قورقوت
بلا لردی سین قورقت
آيدايی بیرمەن دەو پریم
تورکستانده تومەن باب
سایرامداغی سانسز باب
اوتزار داغی اوتوز باب
اك اولکەنی آكرسلان باب
قارخان آتا اولیاء

نسخه سی] آل عثمانك سلطنتی «دده قورقود» طرفندن تبشیر ایدلديکني و بوسوزلرک کتابدن خلق آراسنه دکل بالعکس خلق روایتندن کتابه کیرديکني بارتولد «کتاب دده قورد» حقنده یازدیني مقدمه سنده ذکر ایدر. اولیا چلبی سیاحتنامه سنده ده شوسوزلر وارد: «زیارتگاه جبل اربعین یعنی قرقر مقامی: قرق عدد قبر عظیم اولوب زیارتگاه انام زیارتگاه دزه خورخوط اولو سلطاندر شیروانلیلر بو سلطاننه معتقددرلر» [۲ جلد ۳۱۲ ص]. اصل نسخه ده «دده خورخوط» اولدینغه بن ده شبهه ایتمیورم. مذکور مؤلف «اخلاط» خرابه لری قبرلرینی ذکر ایده رکن، قورقود خان قبرینی ذکر ایدیور. و اخلاطک اسکی براوغوز شهری اولدیني روایت ایدیور [۴ جلد، ۱۴۰ ص]. «سلجوق خان، سلطان توخته بای، سلطان بوغه بای ... اجداد سلاطین آل عثمان» کی جله لرینه نظراً، بو قبرلرک منقبه وی شخصلر «مقبری» اولدینغه شبهه یوقدر. بوکا نظراً «قورقود» قبری، تورکلر زمره کیتمشلرسه اورایه ده برابر کیتمش اولور. «تاریخ دوست سلطان» روایتنه نظراً «ایدل» ساحلنده «سرای» چوارنده ده «قورقوت آستانه سی - قبری» اولدیني آکلاشیلیور. بو قبرک «قورقودمز» نه کی مناسبتی اولورایسه «قونستانین» ک ذکر ایتدیکی «بجنگ» رئیس «قورقوت» ک، «ابن الاثیر» ک ذکر ایتدیکی «قرغوت بن عبد الحمید» کده علاقہ سی، عین اوماهیتده در.

صو آياغی ایرقورقوت
 فلا کتدی سین قورقت
 باقی پیری ایمهسین
 کوزکدی سال قولم توت
 سزدن مدد تله یمن
 سوناق آتا اولیا
 سزدن مدد تله یمن
 قورقوت آتا اولیا...

[ابو بکر دیبایف ، قیرغیز عقیده لری علمندن ، قازان ۱۸۹۹]

کذلک قازاق باقشیلری جرولرنده :

اولو دیسه اولو ایمهس
 تری دیسه تری ایمهس
 آتا قورقوت اولیا

[رادلوف ، تورک قوملرینک خلق ادبیاتی نمونه لری ، ۳ نجی جلد ، ۷۷ صحیفه]

سیر دریا نهرینک آرال کولینه یقین یرنده قورقوت استاسیونی قربنده «قورقوت آتا»
 قبری وار در [۱]. قیرغیز قازاقلر، اوز بک - قارا قالپاقلر بوقبری زیارت ایده رلر. بوقبر

[۱] پروفیسور بارتولد، اولیثاریوس (Adom Olearii) سیاحتنامه سنک دربند زیارتگاهینه
 (قرقلر مقبره سنه) عائد متلرینی و اولیا چلی خبرلینه عائد ملاحظه لرینی نشر ایتمشدر [روس ایمپراطور
 آرکه اولوژی جمعیتی شرق شعبه سی مجموعه لری ، ۱۹ جلد ، ۱ نجی جزء ، ۷۳ - ۷۷ صحیفه] .
 «اولیثاریوس» روایتنه نظراً، محلی تورکلرک عقیده لرینه کوره «امام قورقوت» ۳۰۰ سنه عمر
 سورمش و اصحاب پیغمبردن اولمشدر . «دده قورقوت» روایتنده اولان قازان بکی، اولیثاریوس
 «ایلخان غازان» ایله عین شخص ظن ایتمشدر . دیمککه اون یدنجی عصرده آذربایجان تورکلرینده
 «قورقود» روایتلری اوقدر جانلی ایمشکه، آوروپا سیاحلرینک بیله دقتنی جلب ایتمشدر . ۱۷۲۲ ده
 روس چاری پتروایله برابر «دربند» ده بولونمش اولان پره نس «قانتهمیر» ک آذربایجانده اوغوزلره عائد روایتلری
 ایشیدوب خاطره دقتینه قید ایتدیکنی «فره ن» ذکر ایدیور . دیمککه ۱۸ نجی عصرده ده
 آذربایجان تورکلرینده اوغوز داستانلری - شهبه سز «دده قورقود» حکایه لری - دائماً اوقونمشدر .
 اوغوز و عموماً تورک داستانلری و خلق ادبیاتی حقنده جدی تبعلری و علمی مقاله لرله علم عالنده
 وبالخاصه تورک دیبا سنده چوق شرفلی برموقعی اولان محترم استاد کوپرلی زاده فؤاد بک، «قورقود»
 حقنده، اک دوغرو و جدی تبعاته مستند نظرلری اولماسی شهبه دن وارسته در؛ فقط، مع التأسف، بوخصوصه
 آیری و مفصل برمقاله سی هنوز نشر ایدیلده دی . بومسئله قسماً دیگر بویوک موضوعلرده کی تبعلرینده
 [«ایلك متصوفلر» ، «تورکیا تاریخی» ، «تورک ادبیاتی تاریخی» ک] . تماس ایتدیملری حالده،
 اطرافلیجه تنورینه کیرشمه مشلدر . استادک بونک حقنده بکا شفاهاً و بردکاری معلوماته نظراً ،
 آناتولی کویلرینده حالا «دده قورقود» دن بعض حکایه لر سوله نیلمه سی احتمالی بک چوقدر .

حقنده «ابو بکر دیبایف» ک [«روس آرکا اولوژی مجموعه‌لری» نده] مقاله‌لری وارد. قبرک
ایکی طرفدن آلتش رسم‌لری ده نشر اولمشدر [۱۳ نجی جلد، ۴۱ ص].
قیرغیزلرک قومی داستانلری اولان مشهور «ماناس» ده قورقوت نامنه تصادف ایتدیکمز
کی، «کتاب دده قورقود» ده اولان عنصرلری ده کورویورز:

صو آياغي قورقوتدن

مارغیلاندی باستی دید

[رادلوف ، تورک خلق ادبیاتی نمونه‌لری ، ۵ جلد ، ۴۸ ص]

« رادلوف »، ترجمه‌سنده ، قورقوتی جغرافی بر اسم ، برچشمه اولارق (Von der
Quelle des Kurkut) ذکر ایدهر. حالبوکه قیرغیز - قازاق خلق ادبیاتنده « صو آياغي
قورقوت » دیه ، قورقوت آتا قبری اولان سیر دریا منصبی آرال کولی طرفلری ، « صو
باشی سلیمان » دیه ده فرغانه ولایتنده « اوش » طرفلرنده اولان تخت سلیمان داغلی
(سیر دریا منبع‌لری) قصد اولونور .

آلتش جیلی مک قولون

چیبراتب بایلاب صالدى دید

یتش جیلی مک قولون

ایرکه‌لته بایلاب صالدى دید

توبه‌دهی ایتی قلدی دید

کولدهی چیتی قلدی دید [ص ۴۸]

« دپه کی ات ییغدی ، کول کی قیز صاغدردی » ، وداها بو کی تعبیرلر هر ایکی
اثرده ده پک چوقدر . « دده قورقود » کتسابنده اسمی تکرار تکرار ذکر ایدیلن
« قاضیلک داغی » نی ، بز « ماناس » ده ده کورویورز :

تورت کولدی تورا کوچتی دید

قاضیلک دک اوینا

کوره بوزدک اوینا

باتر ماناس باردی دید [ص ۲۵۱]

قازاق - قیرغیزلرده سوزلرینک کوزلرینی مدح ایدهرکن « قورقوت یاقش چراق
(شمع) کی پارلایور » دیمک معتاددرکه ، بو ، خلق ادبیاتنده کیرمشد:

ایکی کوزگه بولاین

چاققان قورقوت چراقدا

[ایرتارغین داستانی ، صحیفه ۲ ، موسقووا ۱۹۲۲ رادلوف ، تورک خلق ادبیاتی نمونه‌لری ، ج ۱۳ ، ص ۱۴۲]

« ايرتوشتوك » حكايه سنده « ايل آمان » كه نهرده كوردېكي آق جكر دن [« دده قورقود » ده يغناق] جالماغوز [ديو ، جنوار] چيقدېغنى تصوير ايدن صفحه (۵۴۹) ، « دپه كوز » كه دوغديغنى واقعه سنده او قدر مشاهدركه ، آرتق ، « دپه كوز » اوغوزلر آناطولى يه كلدكدن صوكرا يونان سيقولوبلرندن آلتى و حكايه يه كيرمش ديمكه محل يوقدر . « باشقيرده » لر ايچنده « قورقوت آتا اوليا » اوتا ولايتى باشقيردلرندن قيرغيز اويماقلىرىنىك بويوك باباسى ديه اعتقاد ايديلير . بونك حقنده « شورا » مجموعه سنده بر شجره ده نشر اولونمشدى [۱] .

بو ذكر ايندكلر مژدن كوريلوركه « دده قورقود » ، قورقوت آتا ، اير قورقوت ، باقسيلر پيرى قورقوت ، ولى الله اولان قورقوت ، توركن جد اعلاسى قورقود ، باشقرد اويماقلىرى باباسى اوليا قورقوت ، هپ بزم افسانه وى اوزان « دده قورقود » مژدر . بو « قورقود » ، توركلرك اىك اسكى و افسانه وى دورلىنه عائد مى پيغمبرلىرى - باقسيلرى - اكر تعبير جائز ايسه - ابراهيملىدر .

« قورقود » حقنده اولان اسكى عقیده او قدر قوتلى اولمش ، او قدر تعمم ايتمشدركه ، اسلاملر بيله ، « قورقود » ، قوبوزيله برابر « مسلمان اولياسى » صورتنده قبول ايتمكه مجبور اولمشلردر . او ، بوكونه قدر « قيرغيز - قازاق » توركلرينه يارديم ايتمكه دوام ايدور ؛ آناطولى و آذربايجان توركلرينه ده « ۱۷ » نجى عصره قدر الهام وريدكسده هيچ شبهه يوقدر .

بودا ، مانى ، خريستيان و اسلام تاثيرلىنه مقابله ايدمرك بوكونه قدر ثولمىن ، تورك روحنى ، تورك عنعنه لىنى سويله مكده اولان دده قورقود (قورقوت آتا) حقيقى تورك روحنىك ، تورك عنعنه لىنىك حاملدر ؛ اونى اوكره نمك ، مى حرث ايچون الزمدر .

[۱] « بوكله مضافى طاشلى كوينده ساكن قيرغيز باشقردلىنىك برنجى باباسى بخارا يولنده سردريا ساحلندهكى سيد زاده لردن قورقود آتا اولمشدر . »
[« شورا » مجموعه سى ، نومرو ۱۵ ، ۱۹۱۳]